

Añaskitu

Wawakuna ñawinankupaq

Tawa chunka tawayuq, Nº 44 - mayo 2005

Suplemento del Conosur Ñawpaqman Nº 112

PILPINTU

KHURUMANTA

YACHAYNINCHIKWAN

JARK'AKUSUNCHIK

WAWAKUNA APACHIMUWANCHIK

Añaskitu p'angapaq, wawakuna iskay chiqakunamanta kay willariykuna apachimunku.

“Chunka
watayuqmantapacha
llank'ayta yachani”

Tata Manuel, periódico Conosurwan Mayra comunidadta puriykacharimusqa, Mizque provinciapi, chaypi Liber Mariscal wawawan parlarisqanku:

Nuqa chunka iskayniyuq watayuq kachkani, chunka wataymantapacha llank'ayta yachani, nuqa tukuy ladupi llank'ayta yachani. Kay yuntasqa nuqaykuktapuni. Llank'arichikani cebollata churanaypaq, uk yunta puriypaq iskay libra cebolla chirata almacigani.

Qanpis qhipan Añaskitupaq atiwaq imallatapis qillqamuyta, manachay siq'iykunata ruwaniyta.

!!!Apachimuychiq,
suyarisqaykichiq!!!!

Chiwankitumanta

Kay willariy apachimun
Fernando Carballo,
Rodeo Chicomanta
Provincia Carrasco

Uk p'unchayqa, chiwankituqa khuritusta mask'akuchkasqa, khuritus mask'akuptin, libre khuritusta tariykullasqapuni, tariykullasqapuni. Yakitumanta ch'akiyusqa, yakituta mask'akamusqa. Chanta ukta rispa, rillasqapuni, riiiispa, rillasqapuni, yakitutaqa baldepi taripaykusqa, tarikuptintaq rumis churaspa, tawqasqa, tawqasqa, tawqasqa, ajina churallasqapuni, chanta ukyaq churakusqa, libre ch'ultin chinkarpayarisqa.

Caballito qanchis llimp'iyuqmanta, kimsa ñañakunamantawan

Kay p'anqapi
khuskallanta
willarichkayku

Willariwanchiq Tata Carlos Salazar, payqa Presidente Concejo Regional Educativo Alturasmanta(C.R.E.A.) kachkan, Raqaypampa chiqamanta.

Kay willariyta tata Carlos uyarisqa juch'uysitu kaspa. Kunan nuqanchiqñataq ñawirisunchiq.

Kasqa unay pachapiña á, kimsa waynuchukuna kimsa ñañakuna nisunman í. Kay kimsa wawakunaptataq chaqrunku dañusqallapuni rikhurisqa nin ari. Dañusqa kaptintaqri, papasunku

Siq'in Roger Araoz

nisqa: "Riy chaqrata qhawamuy, ima dañunman watiqamuy".

Niptin, chay kuraq kaq wawanqa risqa, riytawanqa, waq ladumanllaman ripusqa í... aqha wasiman aqhata ukyamuq risqa, chaqraqa kikin dañusqallapuni kasqa á.

Wasinman kutimpuqtinkama, "Pero ...may...ima kasqa?" , nispa papasun tapusqa.

"Mana ni ima kanchu, mana ni ima jamunchu", nispa kutichisqa.

Q'ayantín ch'isiqa uknintañataq kachasqa á: "Correy, kunan qaññataq riy", nispa chawpi kaq wawanta kachasqa. Paypis kikiñantataq aqha wasiman ripullasqataq í.

Paytañataq: "May, ima kasqa", nisqa papasun.

"Ma ni ima kanchu, ma ni ima jamunchu", nillasqataq. Chaqraqa dañusqallapuni.

Tukunanpaq, sullk'a kaq wawantañataq kachasqa ari, chanta sullk'a wawanqa risqa, payqa kikin chaqrapi puñusqa, chaypitaqri jap'isqa ari, chay chaqra dañuqtaqa...

Pitaq chaqra dañuq karqari ?,
yachawaqchu ?.
qhipan Añaskitupi yachasunchiq

Papata pilpintu k

Raqaypanpapi pilpintu khuruqa 1998 watamantapacha rikhurisp
pilpintumanta parlasqanku, ch

- Comunidadpi papa manaña watantinpaq jina mikhunapaq kanchu.
- Puquykunataq pisita puquchkan, pisi puquy kaptin wawakuna Yachay Wasikunapi mana allinta yachaqankuchu
- Runakuna karuman ripurachkanku. Ajina puquykuna pisiyaptin manaña kawsanapaq kanchu, chayrayku wawakunaqa, waynuchukunaqa, sipakunaqa llaqtankuta saqispa ripunku.

- Sapa wata aswanta nativa mujukuna chinkachkan, chayniqta institucionesmanta papa mujukunata astawan rantinchik, chay mujukunaqa aswan unquyniyuq, janpillawan puqun, aswan qullqipaqaq.

Chayta qhawaspa,
Central Regionalpi uk
yuyayman
chayarqanku, pilpintu
khurutaqa

chinkachinankupaq. Jinamanta CENDA, PROBIOMA institucioneswan parlarqanku yanapanankupaq técnicosninkuwani, chaypaq uk machkha familiakunawan kamachisqanku mask'anankupaq, tapunankupaq, tarinankupaq imakunata ruwankuman kay pilpintu khurumanta jark'akunankupaq. Paykuna Técnicos Indigenakuna ima llank'ariy qallarirqanku, ajinapi may chhika ensayos ruwasqanku kay khuruqa mana miranampaq, mana papa tarpuyta mikhukapunampaq.

Sua llaqta Técnicos Indigenas CRSUCIR Raqaypanpamanta 11 Pachajiz

hurumanta jark'ana

kasqa, chayrayku Central Regionalpi, jatun qutuchakuypi
aypi kay jinata nisqanku:

Mask'aspa, tapuspa, pilpintu khurumanta jark'akunapaq, kaykunasta taripasqanku

Eucaliptowan, muñawan:

Wawu eucalipto, q'umir muña laqhita ima tantamuna.

Mana wayraq rikusqanpi, wasi ukhupi llanthupi ch'akichina, mana q'apaynin llusqinanpaq. Ch'akichiytawan kamaqa, makiwan khaquspa, manachay maranpi, molinopipis llamp'ituta kutachina. Llanp'u kutasqata, laylun bolsaman jallch'ana, q'apaynin mana llusqinanpaq.

Kay q'umirkuna kutasqata uk kilo jina kanan tiyan, chaytaq iskay carga papapaq. Chay kutasqata papaman t'akaykuna. Jaya q'apayninwan, pilpintuta trojapi mana awantachinchu, chay manchikuywan manaña runtutapis churankuchu.

Sik'imirawan jark'akullaykutaq:

Sik'imira qulluta palapi apamuna, apamuytawan trojapiña papa phina chawpiman, manachayri kantunman churana, sik'imirakuna allinta kawsanankupaq, tulluta apamuspa chawpinman churanallataq. Kay sik'imirakunaqa allinmanta allin pilpintu khurukunata mikhukapunku, kay ruwayqa makinchiqi kachkan, ama qunqanachu kanman.

Q'uwapis waliqllataq:

Runa masikunaqa yachayninta mana saqinmanchu, kay jallp'a patapiqa picharakuykuna, ritos, creencias, pachamamamanta mañakuykuna, almakunaman yupaychana, urquswan conveniota ruwanku, chay yachaykuna kawsanallanpuni tiyan. Chaypis waliq pilpintumanta jark'akunapaq.

Chantapis jark'akullasunmantaq q'uyu papata pallaspa, papa aqllaspa, wallpapis pilpintu khuruta pisiyachillantaq, calpis waliqllataq, uchpita, cabra leche, kimsa k'uchu qhurapis, q'umir muñapis. Kaykunamanta qhipan Añaskitu p'anqapi parlasunchiq, ¡suyariychiq!

Campopiqa wakawanpuni, ovejawanpuni kawsakunchiq

¡Imaynalla!

Nuqapta sutiy Sebastian Reque Mariscal, chunka iskayniyuq watayuq kani. Nuqa jamuchkani Lap'iani comunidadmanta, Lap'ianiqa provincia Tapacaripi kachkan.

Mamay Maria Mariscal, ñañaykuna tawa kayku: kuraq kaq Sebastian, chaymanta Ariel, chaymanta Lucio, Margarita ima; papasuykuq wañupusqan phichqa wataña kachkan, sutin karqa Francisco Reque, kunanqa nuqa yanapani mamitayta.

Wakayku ma kanchu, chayrayku wakata mañakuq jamuni, wakay ch'ullasqanmanta. Kunan uwijakunata, wakakunata Santa Vela Cruzmanta mañakusaq, chayrayku wiranta, akanta k'anchachikuchkayku, ajina k'anchachikuptinku, Santa Vela Cruz watapaq dotakun nin. Nuqapis reciën jamuchkani, imaynachus kanqa, suertemanta jina kanqa... Sumaq suerte kanman chayqa waliq kanman.

Campopiqa wakawanpuni, ovejawanpuni kawsakunchiq i, chayrayku cocatapis akullichkani, aqhatapis ukyaykuchkayku, tukuy ima, ajina kananpaq. Wasiypiqa ma akullinichu ni ukyanichu.

Kayman jamuspalla akullirichkayku, aqhatapis ukyarichkayku.

Kay Añaskituqa
Santa Vela Cruz
raymiman risqa nin,
chaypi uk qhari
wawawan tinkusqa,
chaypitaq kay jinata
parlarikusqanku

Asamblea Constituyenteemanta parlariñallataq

Asamblea
constituyenteemanta
parlarqanchiqña, chayman kaytawan k'askachinallapuni, astawan
yuyaycharikunapaq

Nawpaq Añaskitupi parlarqanchiq Campesinosmanta, Indigenasmanta,
originariosmanta unaymantapachaña mañachkanchiq, derechosninchiq,
kawsayninchiq, respetasqa kananta.

1994 watapiqa, Mama Ley tumpata allinchakusqa, chay pisi derechos
tarisqanchiq qhasilla kaspera jinan. Kunankamapis
kikillantapuni recursos naturalesninchiqta
suwakapuchkallankupuni, empresas
transnacionalesman jaywapuchkallankupuni.

Chayrayku **2000** watapi jatun uqharikuy "Guerra del Agua"
nisqa Cochabamba llaqtapi ruwakurqa,

jinallataq **2002** watapi Indígenas Jatun Puririyta ruwarqanku, Musuq Asamblea
Constituyenteawan watiqmanta Bolivia suyunchiqta uramantapacha sayachinapaq,
suwasqankuta kutichimunapaq.

2003 watapi campopi kawsakuqkuna, llaqtapi tiyakuqkunawan sinchita
uqharikullarqankutaq, saqra gobiernota
qharqunakama, tukuy kapuyninchiqta
transnacionalesman jaywapusqankurayku.

Jinapi waq gobierno churakurqa, kay
kamachiykunata junt'ananpaq: Asamblea
Constituyente, Referendum, Ley Hidrocarburos ima.

2004 watapi septiembre killapi organizaciones campesinas, indígenas,
originarios "Pacto de Unidad" nisqapi ukchaykukunku, sinchimanta uk
runa jinalla kawsayninchiqman jina, mayorias nisqanman jina,
Boliviapi Asamblea Constituyente usqayllata ruwakunanpaq.

Kunitan Jatun marcha La Pazman ruwakuchkan
Ley Asamblea Constituyente llusqinanpaq.

**Qhipan Añaskitu
p'anqakunapi Asamblea
Constituyenteemanta
parlarillasunpuni.**

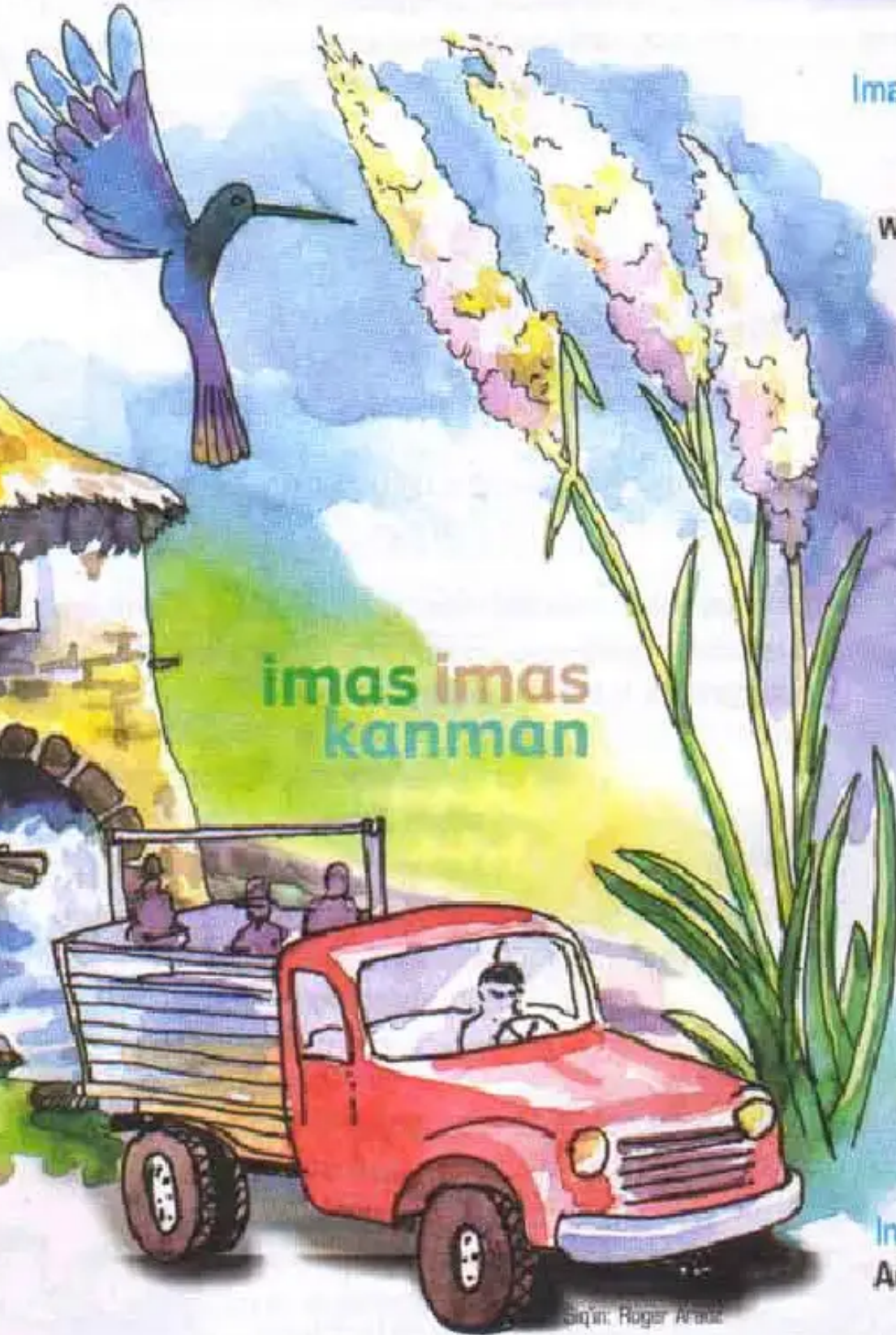
Pukllarikuna

Kay imasmarikuna wawakuna apachimunku, 6° ñiqimanta, 6 de Agosto Yachay Wasimanta. Lope Mendoza Ilaqtitamanta provincia Carrasco.

Imas imas kanman
Kaymanta mikhun,
mikhun rinman,
Jaqaymanta akan,
akan jamunman.

Imas imas kanman
Maman aqha
bandera,
wawan cuchillera

Kutichiykuna: 1) Auto 2) Sewinqas, 3) Molino 4) Quri q'inti

Imas imas Kanman
Botón ñawisitu,
lliw lliwq ponchito,
tiw taw chakisitu,
yawri simisitu.

Imas imas kanman
Achka mikhunman,
uraman rinman,
yuraq akamunman.

Kay jatun siq'iypi, kay imasmarikunaq kutichiynin kachkan,
mask'aspa tariwaq.

Pachi Wawakuna!!!! Waq kuti tinkunakama

